

„hanc minimam [...] regulam” (RB 73,8)

A kortárs eleven társadalmi diszkurzusok sora, mint például a migráció kérdésköre, a hatalommal való visszaélések botrányai vagy a fake news-jelenség választásokat is hiteltelenné tévő hadviselése, valószínűleg még túl közeliak hozzánk, még eltakarják szemünk elől azt, amit húsz év múlva talán jogelméleti paradigmaváltásnak neveznek majd a szakkönyvek. Az utolsó ilyen váltás a második világháború után volt. Akkor látványosan kiüresedett a pozitivista jogfelfogás, amely azt vallotta, hogy jog az, amit formálisan, akár tartalmától függetlenül is, az erre felhatalmazott testület jognak mond ki. A nürnbergi törvények után mindenki számára világossá és szükségessé vált, hogy a jog formalitásán túl, annak terepén kívülről legyen megalapozva az, hogy mi a törvényes és mi a törvénytelen: azaz reneszánszát élte a természetjogi megközelítés, amely a klasszikus Szent Tamási megfogalmazás szerint az emberi törvényeket a természeti, végső soron pedig az isteni jogból vezette le. Még ha az isteni jog hivatkozásáig a legtöbb esetben nem is mentek el a jogalkotók, az emberi és alapvető jogok olyan abszolútumként jelentek meg, amelyek méltán betölthették a *ius divinum* arkhimédészi pontját. Mintha ez a szerep szűnne meg éppen napjainkban. A hatalmi visszaélések epizódyszerűen, a médiumok szavahihetőségének megrendülése pedig mindenki-

re és mindenre kiterjedően azt eredményezték, hogy ha manapság valaki értékrendre hivatkozik, akkor amögött reflexszerűen azt kezdjük el kutatni, hogy ő vajon milyen politikai, gazdasági vagy személyes érdekből akar rövidre zárni egy vitát. Az, hogy mi lesz a természetjog reneszánsza és kiüresítése utáni időszakban, egyelőre nem látszik. De érdemes ilyenkor visszamenni olyan időkhöz, amelyek megelőzték a legutóbbi paradigmákat.

Szent Benedek, amikor megírta szabályzatát, a Regulát, nem a kor jogszabályainak formáját és nyelvezetét használta. Sorvezetőt akart írni egy közösség számára, amelyből természetesen nem hiányozhatott a normativitás, sőt nemegyszer szankciót is rendelt egy-egy szabály mellé. Tekinthejtük tehát, sőt a hétköznapokban ténylegesen használjuk is a Regulát szabályzatként, törvényként, mégis inkább rokonítható a bölcsességi irodalommal, és így műfaját tekintve a Szentírás és a patrisztikus irodalom családjába tartozik. Naponta olvassuk, mint az evangéliumot. Törvény, de független annak formalitásától. Örökérvényű (lassan ezerötyszáz éves) tanítás, mégis eligazít a hétköznapokban. Ha lesz jogelméleti paradigmaváltás, talán építkezhet abból, amit a Regula tud.

Nyitott jogrend

A jogszabályi hierarchia az Alaptörvénytől kezdve a legalacsonyabb szintű önkormányzati rendeletig egységes, zárt rendszert alkot, lefedve és szabályozva a társadalom működését. A Regula szintén magába foglalja a szerzetesi élet teljességét, az apát személye és hatalma alá vonva az közösség működését. Szent Benedek azonban rendel egy kiskaput is, amelynek mindig nyitva kell állnia. A 61. fejezet arról szól, hogy más kolostorból érkehetnek vendégek, akiket illően kell fogadni, sőt meg kell hallgatni az ő véleményüket: „Ha pedig esetleg némely dolgot megokoltan, és alázatos szeretettel megróna, vagy valamire felhívna a figyelmet, bölcsen fontolja meg az apát, hogy nem éppen ezért vezérelte-e oda az Úr” (RB 61,4). Ebben a szabályban nem is az a legfonto-

sabb, hogy külső elem épülhet be a közösség életébe, hanem az a nyitottság, hogy az apát mint a szabályzat őre mindig készséges legyen a szabályzat felülvizsgálatára is. A törvények szentek, hiszen az istenkeresést segítik, de éppen úgy múlandók is, esetlegesek, amelyek megváltoztatása – Szent Benedek szóhasználatával – éppúgy az Úr akaratának irányító eszköze (Dominus direxerit), mint a megtartásuk.

Kontingencia

Akármilyen gyorsan változnak is a kortárs jogszabályok, a hatályos jog számára hajlamosak vagyunk mégis abszolút hatalmat tulajdonítani. Úgy beszélünk egy-egy SzJA vagy TAO-rendelkezésről, mintha az itt és most tévedhetetlen lenne, holott világosan emlékszünk, hogy tavaly nem így volt, és hallottuk is már, hogy hamarosan teljesen meg fog változni. Talán a törvényekbe vetett bizalmunk és hitünk rendülne meg, ha maga a törvény rendelkezne úgy – amit persze mindenki tud, de mégis nehéz lenne törvénytörvényszöveggént olvasnunk –, hogy teljesen máshogy is jó lesz. A magánjogban van diszpozitivitás, amikor a felek közös megegyezéssel eltérhetnek a jogszabályban rögzítettektől, és üdítő az önkormányzatokra bízott közigazgatási jogi autonómia is. Ám a Regula nagyvonalúsága párját ritkítja, amikor Szent Benedek tíz fejezeten keresztül munkálkodik azon, hogy a liturgiák zsolttárelosztását és felépítését rögzítse, majd egyetlen mondattal megengedi: „hogya valakinek a zsolttároknek ez az elosztása nem tetszenék, rendezze el maga, ha másképpen jobbnak ítéli” (RB 18,22). Ismét azt látjuk, hogy Benedek nem tulajdonít feltétlenséget az általa hozott, és a saját közösségében akkor és ott megélt szabálynak, mert nem annak tartalmát helyezi előtérbe, hanem a szabály tartalmának (az imádság rendjének) a célját: hogy a közösség együtt imádkozzék. És vajon nincs-e ez így minden törvénnyel? Szavaik nem a lényeg része, nem alkotóelemek, hanem csak tartozékok.

Periféria

A legnehezebb feladat, amellyel ma egy társadalom szembesül, hogy emberek kiszorulnak a peremre vagy akár a látóhatáron túlra. Hajléktalanok, sérültek, gyerekek, kisebbségek, idősek, idegenek – ennek a végtelennek tűnő felsorolásnak van egy mindenkire nézve fenyegető vetülete: valójában bárkiből, belőlünk is lehet periféria. Mégis, a mai kihívások közül talán erre van a legkevésbé válaszuk. A háborúról, az abortuszról, számos morális határhelyzetről vannak iskolák, letisztult álláspontok. A perifériáról azonban – holott sokan ezt tartják a legfenyegetőbbnek – még nincs alapos teológiai reflexió. Joggal vádolhatják egymást a különböző nézetek képviselői, hogy az ellenfél nem ismeri a helyzet igazi komplexitását. Volt-e Benedeknél periféria? Ismerünk egy gót szerzetest, akit valószínűleg a népvándorlás sodorhatott az első bencés közösségbe. Azt tudjuk róla, hogy elvesztette a munkaeszközét, és emiatt szomorkodott, míg Benedek meg nem vigasztalta, visszaadva neki a vízbe merült fejszét. Munkás lehetett tehát, és értette, megtanulta Benedek nyelvét. Sőt olvasott is, a Regula szerint nagybőjtben egy könyvet az elejétől a végéig (RB 48,15), és Benedek – szintén a Regula szerint – meghívta őt is a tanácskozásra, ha valami fontos dologról volt szó (RB 3,1). De ugyanígy ott kellett legyen a legfiatalabb testvér is, akiből senki nem nézte ki – abban a korban sem –, hogy értene bármihez. A Regula azonban fontosnak tartja, hogy azok is jelen legyenek a lényeges ügyek tárgyalásánál, akiktől nem várunk semmit. Mégis legyenek ott, vegyenek részt a dolgok megvitatásában és a döntésben, „mivel gyakran a fiatalabbnak nyilatkoztatja ki az Úr azt, ami jobb” (RB 3,3). Benedek hisz a perifériában. Pontosabban Istent keresi, az ő akaratát keresi mindenütt, minden emberben, még a periférián is. Isten-kapcsolatunk Ábrahámtól kezdve pedig másról sem szól, mint hogy Isten meglep. Ott van jelen, ahol nem várnánk. Ott szólít meg, ahol nem törvényszerű. Ha Isten mindig nagyobb, akkor mindig szét fogja feszíteni a törvényi kereteket. Mintha a törvény jobbításához nélkülözhetetlenül szükség lenne a periféria segítségére.

Immanencia

A Regula legradikálisabb része a 28. fejezet, ahol a kiközösítésről van szó. Van-e akkora bűn, amelynél le kell mondani a testvérről? Ez a kérdés is mostanában, a visszaélések kapcsán vált húsba vágóvá. Érdekes módon nem azért radikális ez a fejezet, mert Benedek szerint lehet ilyen bűn, hiszen rögtön utána, a 29. a bűnös visszafogadásáról szól, azaz nem a bűné az utolsó szó. A radikalitást inkább abban érezzük, amilyen szankciós fokozatokon keresztül a közösség eljut oda, hogy valakit kiközösítsen. Ha ugyanis az apát már mindent kipróbált, minden rábeszélést, mediációt, büntetést, „és most mégis azt látja, hogy igyekezete nem használ, akkor nyúljon ahhoz, ami ezeknél nagyobb” (RB 28,4) – de itt nem az ultima ratio, a kizárás a közösségből következik, hanem egy olyan lépés, ahol kitapinthatóvá válik Benedek spiritualitása: „imádkozzék érte maga is, imádkozzanak a testvérek is, hogy az Úr, aki mindent megtehet, adja vissza a beteg testvérek egészségét” (RB 28,5). A Regula olyan jogrend, amelyben hétköznapivá válik a kegyelem, Isten ereje bennünk; ahol az Istenbe vetett hit nem patina, hanem szerkezeti eleme a közösség működésének. Isten a hétköznapi istene.

Aequitas vs. aequalitas

A Regula 34. fejezete teszi fel a ma is nehéz kérdést: „Egyenlően kapják-e mindnyájan a szükségeseket?” Érdekes módon sem a felvilágosodás, sem a liberalizmus, de a kommunizmus vagy a populizmus sem jut dűlőre ezzel a problémával. Benedek válasza – 1500 év után is – újszerű. Nem az egyenlőség felől közelít, hanem a szükségletek felől, de megfordítja az előjeleket. Akinek többre van szüksége, az a gyöngesége miatt kapjon többet; míg aki kevesebbel beéri, az adjon hálát Istennek erősségeért. A méltányosság alapja tehát egyfajta kompenzáció. A vagyoni előny az emberi gyengeség és annak felismerése révén indokolható. Milyen érdekes is lenne az a berendezkedés, ahol a szegények

az erősek, a gazdagoknak pedig valami nagyon hiányzik: üresek (inanes), mint a Magnificatban.

Nem hiszem, hogy az új paradigmában a Regula vagy a Magnificat világa jön majd el. Ezek valami mindig mást, mindig meglepőt, mindig nagyobbat képviselnek. Az új paradigma pedig egyszer majd elkerülhetetlenül szűkké válik, amelybe nem férnek bele az emberi törekvések. Amikor Benedek arról ír, hogy ez a Regula csekély (minima), egyrészt arról tesz hitvallást, hogy Isten országának a szerzetesélet soha nem merítheti ki a gazdagságát. Másrészt arra is utal, hogy ez mindig megmarad bűvópaktaknak, néha láthatatlan, a világot soha el nem árasztó, csekély, de azért sokakat éltető forrásnak.

Juhász-Laczik Albin